

Tranzit

Teodora Jovanović, Marta Stojić Mitrović

Pojam tranzita koristi se na različite načine – nagoveštava prelaz, most, privremenost, prolaznost i liminalnost. U kontekstu migracija, tranzit se odnosi na trajanje, mesto i način boravka ljudi koji se kreću preko granica. Uobičajeno je da se tranzit u migracijama koristi kao sinonim za prelaznu tačku u sklopu migracijskih ruta. Međutim, kritička tumačenja tranzita odbacuju ideju da su migracije jednosmerni, linearni pokret, od tačke A do tačke B, sa definisanim početkom i jasno zamišljenim ciljem (Schapendonk 2012, Crawley i Jones 2020). Kritička tumačenja tranzita upravo su se razvila kroz etnografska istraživanja na području Balkana (npr. Hess 2012), ali i drugih područja koja se nalaze duž spoljnih granica Evropske unije (npr. Fontanari 2019). Istraživači su ustanovili da tranzit može biti iscrpljujući dugogodišnji poduhvat za ljude u pokretu, kao i da tranzit nema samo prostornu, već i temporalnu dimenziju (Rydzewski 2020: 80; v. **tranzit kao življeno iskustvo**). Iskustva „zaglavljenosti u tranzitu“ ispitivana su kroz razmatranja uticaja zakonodavnog okvira na subjektivna iskustva traženja azila (Brekke i Brochmann 2015).

U diskursima o migracijama često se upotrebljava pojam „tranzitnih zemalja“, i to kao suprotnost u odnosu na „zemlje destinacije“. U Evropi se zemljama tranzita uglavnom smatraju one zemlje koje se nalaze na obodima EU i izvan centra političko-ekonomske moći, dok su bogate zapadnoevropske i severnoevropske zemlje označene kao zemlje destinacije. Upravo na primeru takve ideje, tranzit možemo sagledati kao svojevrsni politički instrument, odnosno kao diskurzivno sredstvo za postizanje određenih političkih interesa. U takvim diskursima, tranzit se takođe shvata kao jednosmerni pokret. Spoljna i unutrašnja identifikacija **zapadnobalkanskih** država kao država jednosmernog tranzita najviše je došla do izražaja tokom dugog leta migracija 2015. godine i postojanja balkanskog koridora. Balkanski koridor predstavljao je institucionalni i humanitarni poduhvat organizovanog tranzita.

Konvencionalna tumačenja „tranzitnih migracija“, pored toga što pokušavaju da ukalupe ne-linearna iskustva ljudi koji se kreću preko granica, takođe sadrže pretpostavku da možemo podeliti zemlje kroz koje se ljudi kreću na „tranzitne“ i one koje to nisu. Upravo imenovanje određenih zemalja kao „tranzitnih“ pruža podlogu za razvoj migracijskih politika koje pružaju samo privremena rešenja i onemogućavaju ostanak. Stoga kritička tumačenja tranzitnih migracija pokazuju da je tranzit duboko politizovan koncept, koji omogućava **eksternalizaciju** migracijskih politika Evropske unije (Düvell 2012) i ima značajne praktične posledice kako sa osobe koje se kreću, tako i za države koje preuzimaju identitet tranzitnih. Ono što se postiže identifikacijom pojedinih (geo)političkih prostora kao tranzitnih je devalvacija a često i *de facto* potpuna suspenzija sistema pravne zaštite osoba u pokretu i odricanje mogućnosti da osobe dobiju trajni status, tj. da imaju puno pravo da pre svega ostanu.

Upotreba koncepta tranzita u političkom diskursu je raznovrsna. U Zapadnobalkanskim državama, tranzitnost najčešće figurira kao izgovor za nečinjenje, tj. pasivnost institucija, pri čemu se u diskursu odgovornost za to prebacuje na same osobe u pokretu, koje „ne žele tu da ostanu“, kao i na za ostanak neprivlačnu geopolitičku pozicioniranost „izvan centra“. Ovo je svojevrsno priznanje asimetričnih ekonomskih i političkih odnosa zapadnobalkanskih država i EU, i manipulisanje slikom sopstvene pozicioniranosti u **zoniranom graničnom pejzažu EU** na unutrašnjepolitičkom i spoljropolitičkom planu, ali i u administrativnoj praksi. (Auto)identifikacija kao jednosmernog tranzitnog prostora posebno je bila raširena tokom **dugog leta migracija** 2015. godine i postojanja **balkanskog koridora**. To je omogućilo opravdanje politike „dobroprošlice“ (Bužinkić 2017) i usmeravanje finansijskih, materijalnih i ljudskih resursa ka izgradnji kapaciteta za njeno sprovođenje. Tokom postojanja koridora, osobe u pokretu su na različite načine podsticane na jednosmerni tranzit, od verbalnih naredbi policije u beogradskim parkovima „Go to Hungary / Croatia, go!“, do stroge kontrole tranzita železnicom u Hrvatskoj. Tokom sveg vremena funkcionisanja balkanskog koridora, postojao je i **kontrakoridor**, za osobe kojima tranzit nije bio dozvoljen. Prekid koridora u martu 2016. doveo je do gašenja prihvatnih kampova u državama EU, dok su u zapadnobalkanskim državama oni restrukturirani u kampove za duže zadržavanje, što su finansirale EU i države Šengen zone. U ovi kampovima, za razliku od azilnih centara, smeštene su osobe koje nemaju administrativno regulisan boravak (što se postiže izražavanjem namere da se zatraži azil i pokretanjem azilne procedure) i nalaze se u prolongiranom pravnom limbu. Upravo se za njih vezuje narativ da same proizvode pravni limbo, jer „ne žele da ostanu u Srbiji, pa ni da traže azil“. Kako regulisanje pravnog statusa predstavlja samo prvi korak za aktivaciju pristupa sistemima zdravstvene zaštite, obrazovanja, uključenja u tržište rada i tako dalje, tj. uključenje u društvo, njegovo narativno odricanje a praktično onemogućavanje predstavlja još jednu tehniku obeshrabrivanja ostanaka. Drugim rečima, predstavlja kompleksni impuls za odlazak, realizovan bilo kao nastavak puta, bilo kao povratak. Za Srbiju je karakteristično to da je **broj** dodeljenih pravnih statusa koji omogućavaju

legalni boravak zanemarljivo mali u odnosu na broj osoba koje su prošle kroz njen sistem kampova i skvotova koji imaju funkciju pasivnog olakšavanja/omogućavanja tranzita.

Predznak tranzitni vrlo zanimljivu realizaciju našao je u Mađarskoj, koja je 2015. započela sa sprovođenjem izuzetno restriktivne migracijske politike. Nakon podizanja **granične ograde**, otvoreni su procesni centri na graničnim prelazima Kelebija/Tompa i Horgoš/Roszke. Sa srpske strane su se najpre formirali skvotovi čije je postojanje ugašeno uvođenjem notorne, ekstralegalne liste za ulazak u Mađarsku. Osobe u pokretu su čekale po srpskim kampovima da na njih dođe red da uđu u Mađarsku. Dakle, obećanje tranzita i nada za dobijanje nekog statusa u Mađarskoj, je služilo kao način privlačenja osoba u pokretu da uđu u sistem kampova u Srbiji i u njemu ostanu, a da se pri tome ne rešava njihov status u Srbiji. Procesni centri u Mađarskoj su vremenom prerasli u tzv. tranzitne zone, koje su de facto bile **detencija** odakle su tek retki uspevali da dobiju dozvolu ulaska u Mađarsku, a većina posle izvesnog perioda pušbekovana u Srbiju. Evropski sud za ljudska prava u Strazburu doneo je niz presuda u kojima se presuđuje da je Mađarska u njima ilegalno i na nehuman način, čak i uz uskraćivanje hrane, zatvarala odrasle osobe i decu u pokretu. Dakle, izraz tranzitni, koji implicira kretanje, korišćen je za detenciju, tj. odsustvo kretanja ali i kretanje unazad, van Mađarske. Kao ekstralegalne, vanredne zone, tranzitne zone su omogućavale suspenziju pravne države i sistema zaštite osnovnih ljudskih prava. Takođe, slale su poruku da osobe, iako fizički u Mađarskoj, u nju nisu ušle, nego da su u nekoj vrsti čistilišta kroz koje će uspešno proći samo neki. Mađarski primer ukazuje ne samo na arbitrarnost upotrebe izraza, kojim se sakriva pravo značenja, već znači i odbacivanje odgovornosti za sprovođenje sistema zaštite osoba u pokretu, dok ujedno predstavlja jasnu političku izjavu: oni su tu privremeno, mi ih primiti nećemo.

Sakrivanje centara za detenciju stranaca pre njihove deportacije iza reči tranzit prisutno je i u Hrvatskoj. Deportacijski kampovi u Trilju i Tovarniku se službeno zovu tranzitni prihvatni centri za strance. Za razliku od tzv. zimskog prihvatno-tranzitnog centra u Slavonskom Brodu, koji otvoren je i korišćen tokom trajanja balkanskog koridora i tako predstavljao deo formalizacije koordinisanog transnacionalnog tranzita prema zapadu, kampovi u Trilju i Tovarniku omogućavaju kontratranzit, **prisilni** tranzit prema istoku koji nad osobama u pokretu sprovede državni organi.

Zapadni Balkan predstavlja prostor duplog tranzita – kroz njega ne samo da tranzitiraju ljudi koji su put započeli u zemljama **Globalnog Juga** (npr. Jugozapadna Azija i Severna Afrika), već i same zemlje Zapadnog Balkana, zajedno sa njihovim državljanima, fizički i egzistencijalno tranzitiraju oko EU (Leutloff-Grandits 2023). Stoga se dugogodišnji procesi pristupanja EU i migracije državljanima zemalja Zapadnog Balkana mogu posmatrati kao tranzitni i kontratranzitni procesi.

Dok u javnom diskursu tranzit i kontratranzit predstavljaju jednosmerna kretanja, ka centru i od centra, u praksi je situacija znatno komplikovanija. Tranzit se obično povezuje sa samonicijativnim kretanjem osoba, a kontratranzit se koncipira kao realizacija primene pravnih represivnih instrumenata sigurne države i readmisije. Međutim, i zakonskim okvirima i ekstralegalnim sistemom **pušbekova** i **pulbekova**, nasiljem i graničnim ogradama proizvodi se **balkanski krug**, kompleksni, fragmentirani dispozitiv, koga odlikuje višesmerno, isprekidano, tranzitorno kretanje i stajanje.

15. 9. 2023.

Literatura

Brekke, Jan-Paul i Grete Brochmann. 2015. "Stuck in Transit. Secondary Migration of Asylum Seekers in Europe, National Differences, and the Dublin regulation". *Journal of Refugee Studies* 28/2: 145-162.

Bužinkić, Emina. 2017. "Dobrodošli vs. dobroprošli. Krizna mobilizacija i solidarizacija s izbjeglicama u Hrvatskoj kao tranzitnoj zemlji". U *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Emina Bužinkić i Marijana Hameršak, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za mirovne studije, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija, 133-155.

Crawley, Heaven i Katharine Jones. 2020. "Beyond Here and There. (Re) Conceptualising Migrant Journeys and the 'In-Between'". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 47/1: 1-17.

Düvell, Franck. 2012. "Transit Migration. A Blurred and Politicised Concept". *Population, Space and Place* 18/4: 415-427.

Fontanari, Elena. 2019. *Lives in Transit. An Ethnographic Study of Refugees' Subjectivity across European Borders*. London, New York: Routledge.

Hess, Sabine. 2012. "De-naturalising Transit Migration. Theory and Methods of an Ethnographic Regime Analysis". *Population, Space and Place* 18/4: 428-440.

Leutloff-Grandits, Carolin. 2023. "The Balkans as 'Double Transit Space'. Boundary Demarcations and Boundary

Transgressions Between Local Inhabitants and 'Transit Migrants' in the Shadow of the EU Border Regime". *Journal of Borderlands Studies* 38/2: 191-209.

Rydzewski, Robert. 2020. "Hope, Waiting, and Mobility. Migrant Movement in Serbia After The EU-Turkey Deal". *movements* 5/1: 75-96.

Schapendonk, Joris. 2012. "Migrants' Im/Mobilities on their Way to the EU. Lost in Transit?". *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 103/5: 577-583.